

Matija Jan*

Problem materialne lažnosti v Descartesovih *Meditacijah*

Ključne besede

ideje, občutki, materialna lažnost, reprezentacija, predsodki iz otroštva, temnost, predmetna realnost

Povzetek

Namen članka je, da poda konsistentno interpretacijo Descartesove teorije materialno lažnih idej, tj. idej čutnih kvalit. Določiti mora, kaj je problem materialno lažnih idej, na katere ideje se nanaša ter te nato umestiti v Descartesovo ontologijo idej. Problem je mogoče razumeti na dva načina: bodisi materialno lažne ideje razumemo kot dejansko zavajajoče reprezentacije, ki telesa predstavljajo kot nosilce čutnih kvalit, bodisi jih razumemo kot reprezentacije, ki telesa predstavljajo na temen način. Materialno lažne ideje so občutki in ne ideje občutkov. Descartes konsistentno zagovarja teorijo, po kateri je pripis čutnih kvalit telesom posledica sodbe, občutki pa telesa predstavljajo le zelo temno. Občutki kot vse ostale ideje predstavljajo s predmetno realnostjo, njihova temnost pa je posledica združenja duha s telesom.

The Problem of Material Falsity in Descartes' *Meditations*

Keywords

ideas, feelings, material falsity, representation, childhood prejudices, obscurity, objective reality

27

Abstract

The purpose of this paper is to give a consistent interpretation of Descartes' theory of materially false ideas, i.e. ideas of sensible qualities. It must define what the problem of materially false ideas is, which ideas it refers to, and then situate these in Descartes' ontology of ideas. Either we understand materially false ideas as genuinely misleading

* Svobodni raziskovalec

matija.jan@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-5880-6611>

representations that present bodies as bearers of sensible qualities, or we understand them as representations that present bodies in an obscure way. Materially false ideas are sensations, not ideas of sensations. Descartes consistently defends a theory according to which the attribution of sensible qualities to bodies is a consequence of judgment, whereas sensations represent bodies only in a very obscure way. Sensations, like all other ideas, represent with the objective reality, and their obscurity is due to the union of the mind with the body.

Problem materialno lažnih idej je nedvomno najbolj zapleten problem Descartesove teorije idej. Koncept se po *Tretji meditaciji* v eksplicitni obliki v celotnem Descartesovem delu pojavi le še dvakrat: v *Četrtih odgovorih* in zelo na kratko v *Pogovoru z Burmanom*.¹ Če bi problem hoteli opredeliti najbolj na kratko, bi rekli, da se nanaša na občutke ali ideje čutnih kvalitete teles, kot so barve, zvoki, vonji in toplota. Te kvalitete so zoperstavljeni kvalitetam teles, kot sta oblika in gibanje, ki v kontekstu Descartesove redukcije narave materije na razsežnost tvorijo edine resnične lastnosti materije. Medtem ko čutne kvalitete povezuje s temnim spoznanjem, pa geometrijske lastnosti teles v Descartesovem sistemu postanejo predmet jasnega in razločnega spoznanja. Ker je pogoj vsakega spoznanja, da je spoznana stvar predstavljena, je problem materialne lažnosti neločljiv od problema intencionalnosti idej ali reprezentacije. A tukaj se strinjajo različni interpreti glede tega, kaj točno naj bi materialna lažnost bila, v veliki meri konča. Težava ni le v tem, da različne interpretacije problema materialne lažnosti idej pogosto predpostavijo različne teorije narave Descartesovih

¹ Ko navajam Descartesova besedila, najprej navedem naslov besedila, nato poglavje ali del knjige ter člen, če ga ima, na koncu pa še stran iz slovenskega prevoda, če ta obstaja. V oklepajih, ki sledijo, navedem še zvezek in stran v izdaji, ki sta jo uredila Adam in Tannery (René Descartes, *Œuvres de Descartes*, 11 zv. [Pariz: J. Vrin, 1964–74]). Opiram se na naslednje slovenske prevode Descartesovih del: *Meditacije z Ugovori in odgovori*, prev. Primož Simoniti in Kajetan Škraban (Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2021); *Principi filozofije: Prvi in drugi del*, ur. Matjaž Vesel, prev. Nataša Homar, Matej Hriberšek in Miha Marek (Ljubljana, Založba ZRC, 2023); *Razprava o metodi za pravilno vodenje razuma in iskanje resnice v znanostih*, prev. Saša Jerele (Ljubljana: Založba ZRC, 2007); *Strasti duše*, prev. Nina Kanc (Ljubljana: Studia humanitatis, 2021); *Svet ali Traktat o svetlobi*, prev. Miha Marek (Ljubljana: Založba ZRC, v pripravi). Odlomke v slovenščini, ki jih navajam zgolj z mestom v zbranih delih in korespondencah, sem prevedel sam.

idej in torej začenjajo z različnimi predpostavkami. Različne interpretacije se tokrat ne strinjajo niti glede tega, kaj točno naj bi problem sploh bil, tj. kaj naj bi razrešil: ali so materialno lažne ideje zgolj temne ideje ali dejansko zavajajoče reprezentacije, ki čutne kvalitete prikazujejo kot lastnosti na geometrijo zvedljivih teles? Na katere ideje se sploh nanaša termin »materialno lažne ideje«: so to ideje, katerih predmeti so občutki, ali ideje, ki so občutki? Mar materialno lažne ideje sploh predstavljajo? Če predstavljajo, s katerim izmed svojih ontičnih aspektov to počnejo? Brez pretiravanja lahko rečemo, da skorajda ni kombinacije različnih odgovorov na navedena vprašanja, ki ne bi imela predstavnika, ki bi kot vsi ostali pred njim staval, da je končno podal konsistentno razlago materialne lažnosti idej. Temu cilju bomo sledili tudi sami.

Postavljali bomo vedno manj splošna vprašanja, vse dokler problema materialne lažnosti ne razrešimo vsaj v najbolj bistvenih ozirih: po tem, ko bomo postavili določene temeljne ontološke teze o naravi vseh idej ter o jasnih in različnih idejah, ki so nujne za razumevanje vsakega problema temnih idej, bomo izhajali iz določene fraze iz *Tretje meditacije*, ki omogoča prikaz dveh glavnih pristopov k problemu. Prvi je metafizičen, ker lažnost ideje opredeljuje v razmerju do ontologije predmetov, ki jih ideje predstavljajo; drugi je fenomenološki, ker problem zameji na vprašanje, kaj je o predmetih idej mogoče razbrati iz idej samih. Medtem ko prvi materialno lažne ideje razume kot pozitivno zavajajoče reprezentacije, jih drugi razume kot reprezentacije, ki telesa predstavijo le zelo nejasno, kar omogoči napačne sodbe. Z namenom, da bi določili, ali Descartes z materialno lažnimi idejami misli na ideje občutkov ali na ideje, ki so občutki, bo v nadaljevanju podana analiza Descartesove teorije trostopenjskega kompleksa čutne zaznave. Pokazali bomo, da z materialno lažnimi idejami misli predvsem na občutke, ki so posledično ideje, tj. reprezentacije. Pokazali pa bomo, da se v skladu z Descartesovo teorijo čutne zaznave pripis čutnih kvalitet telesom ne zgodi zato, ker bi določene ideje telesa predstavljala kot obarvana, temveč zaradi določene sodbe, ki temelji na predsodkih iz otroštva. To nam bo omogočilo, da ovržemo metafizično interpretacijo. Na podlagi obravnave lastnosti občutkov bomo nato pokazali, da je pravilen fenomenološki pristop k obravnavi materialne lažnosti. V sklepu bomo lastnosti temnih idej umestili v specifične ontične aspekte splošne ontološke strukture idej.

Temeljne ontološke predpostavke teorije idej

Descartes ideje opredeli kot moduse ali slučajne lastnosti duha, ki jih odlikuje njihova intencionalna narava, tj. so reprezentacije. Ker po Descartesu vsaka misel kot svojo notranjo prvino vsebuje samoreprezentacijo ali dožemanje same sebe, čemur pravimo »forma samodožemanja«, so, v širšem pomenu besede, vse misli ideje.² Ideje v strogem pomenu se od drugih misli razlikujejo v tem, da so reprezentacije predmetov, ki niso one same, se pravi, da so »nekakšne podobe stvari«.³ Te ideje posedujejo dva ontična aspekta, tj. dve vrsti realnosti. Kot vse ostale misli so dejanske lastnosti ali delovanja duha in zato posedujejo formalno ali dejansko realnost. Različne vrste misli pa imajo kategorialno različne oblike formalne realnosti ali forme, čemur rečemo »forma delovanja«.⁴ Po svoji formi delovanja so ideje določena delovanja mišljenja, ki jih Descartes vsled njihove intencionalnosti imenuje dožemanja.⁵ Ker se ideje med seboj ne razlikujejo po svoji formi delovanja, je formalna realnost vseh idej enaka. Med seboj se razlikujejo, kolikor kot svoje strukture vsebujejo različne predmetne realnosti, ki jim omogočajo, da predstavljajo različne predmete.⁶ Predmetna realnost pripada le idejam in je v celoti zvedljiva na *sui generis* zmožnost, da predstavlja stvari. Descartes trdi, da je predmetna realnost »bitnost stvari, ki jo ideja predstavlja, kolikor je v ideji«,⁷ ali da je predmet ideje ali predstavljena stvar »predmetno v umu«.⁸

Ideje v strogem pomenu besede se delijo na jasne in razločne ter temne in nerazločne. Jasne in razločne ideje so tiste, katerih predstavljeni predmet je razmejen od predmetov vseh drugih idej.⁹ Da smo soočeni s takšno idejo, vemo, kadar je njena predstavna vsebina logično nedeljiva (npr. ideje oblike, razsežnosti, substance) ali kadar se elementi njene vsebine logično implicirajo (npr. oblika implicira razsežnost in razsežnost implicira substanco, katere atribut je). Ker pred-

30

² *Meditacije*, »Tretji odgovori«, 178 (AT VII:181); *Strasti duše*, 1. del, 19. člen, 15 (AT XI:343).

³ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 53 (AT VII:37).

⁴ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 53 (AT VII:37). V sholastični filozofiji, ki je podlaga Descartesove terminologije, je stvar dejanska zaradi njene forme.

⁵ *Principi filozofije*, 1. del, 32. člen, 33 (AT VIII-1:17).

⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 57 (AT VII:40). Predmetna je, ker se nanaša na predmet ideje.

⁷ *Meditacije*, »Drugi odgovori«, 164 (AT VII:161).

⁸ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 59 (AT VII:41); »Prvi odgovori«, 127–28 (AT VII:102–3).

⁹ Gl. *Principi filozofije*, 1. del, 45. člen, 39 (AT VIII-1:21–22).

stavljanje predmetov omogoča predmetna realnost ideje, je predmetna realnost jasnih in razločnih idej strukturirana logično. To nam ne omogoča le tega, da dojamemo, kaj ideja predstavlja (npr. trikotnik), temveč tudi, da na podlagi preučevanja ideje deduciramo prej nepoznane lastnosti predstavljenega predmeta (npr. lastnost vsote notranjih kotov trikotnika).¹⁰ Če bi deducirali vse lastnosti predstavljenega predmeta, naša ideja ne bi bila le jasna in razločna, temveč adekvatna. Sami tega ne zmoremo, ker smo končni.¹¹ Jasne in razločne ideje imajo obenem poseben odnos do reda biti, ki je utemeljen na naravi Boga: Predmeti jasnih in razločnih idej bi lahko obstajali takšni, kot jih dojemamo, saj v nasprotnem primeru Bog ne bi mogel ustvariti tega, kar sami jasno in razločno dojemamo, to pa bi bilo v protislovju z njegovo vsemogočnostjo, ki Bogu ni nič manj lastna kot nujno bivanje.¹²

Dve glavni opredelitvi problema materialne lažnosti

Materialno lažne ideje sodijo v območje temnih idej. Descartes v *Tretji meditaciji* koncept materialne lažnosti namreč napove, ko pravi, da bi mu ideje, če bi jih obravnaval le kot »kakšne moduse svojega mišljenja in jih ne bi vezal s čim drugim, [...] komajda [*vix*] mogle dati snov za zmoto [*errandi materiam*]«. ¹³ Jean-Marie Beyssade opozori, da je tu ključna beseda »*vix*«, saj ta prepreči, da bi zmota padla v popolno pristojnost sodb.¹⁴ Medtem ko so ideje reprezentacije, ki same zase ničesar ne zatrjujejo o stvareh zunaj uma, pa so sodbe delovanja duha, ki na podlagi snovi, ki jo priskrbijo ideje, razsojajo o stvarnosti zunaj mišljenja. Sodbe, ki ne temeljijo na jasnih in razločnih idejah, ki predstavljajo dejansko strukturo stvarnosti, temveč na temnih idejah, so krive za »lažnost v pravem pomenu besede ali formalno lažnost«. ¹⁵ Ta se razlikuje od materialne lažnosti idej, ki se nanaša na predstavno snov, ki jo priskrbijo ideje. Descartes koncept mate-

¹⁰ *Meditacije*, »Peta meditacija«, 85–87 (AT VII:64).

¹¹ Gl. *Meditacije*, »Četrty odgavori«, 206 (AT VII:220).

¹² Gl. *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 95, 101 (AT VII:71, 78).

¹³ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 53 (AT VII:37).

¹⁴ Jean Marrie Beyssade, »Descartes on Material Falsity«, v: *Minds, Ideas, and Objects: Essays on the Theory of Representation in Modern Philosophy*, ur. Phillip D. Cummins in Guenter Zoeller (Atascadero: Ridgeview, 1992), 8.

¹⁵ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43). Za formalno ali dejansko lažnost gl. opombo 4.

rialne lažnosti izrecno uvede med iskanjem ideje, katere izvor ne bi mogel biti on sam. Zaradi pomembnosti odlomek navajamo v celoti:

Kar pa se tiče idej telesnih stvari, v njih ne nastopa nič tako velikega, kar, kot se zdi, ne bi moglo izvirati iz mene samega. Če jih namreč pregledam bolj temeljito in jih raziščem tako, kakor sem včeraj preiskal idejo voska, vidim, da je le zelo malo takega, kar v njih spoznavam jasno in razločno, namreč velikost ali razsežnost po dolžini, širini in globini, obliko, ki izvira iz omejitve te razsežnosti, lego, ki jo liki zavzemajo v medsebojnem odnosu, in gibanje ali spreminjanje te lege. Dodamo lahko substanco, trajanje in število; ostalo, na primer svetlobo, zvoke, vonj, okus, toploto in mraz ter druge otipljive kvalitete pa si zamišljam le zelo zmedeno in nejasno, tako da tudi ne vem, če so resnične ali lažne, se pravi, če so ideje, ki jih imam o njih, ideje nekih stvari ali ničesar. Čeprav je mogoče najti lažnost v pravem pomenu besede ali formalno lažnost samo v sodbah, kakor sem zapisal malo prej, je vendar v idejah neka druga materialna lažnost, kadar namreč nekaj predstavljajo, kakor da bi bilo stvar, čeprav to ni [*non rem tanquam rem repraesentant*]. Tako sta na primer ideji, ki ju imam o toploti in mrazu, tako malo jasni in razločni, da se iz njiju ne morem poučiti, ali je mraz zgolj pomanjkanje toplote oziroma toplota pomanjkanje mraza ali pa je tako eno kot drugo realna kvaliteta oziroma ne. Toda ideje ne morejo biti nič drugega kakor ideje stvari, in če je res, da mraz ne more biti nič drugega kakor pomanjkanje toplote, tedaj je idejo, ki mi predstavlja mraz kot nekaj realnega in pozitivnega, prav mogoče upravičeno označiti za lažno, in isto velja za vse ostale primere. Seveda pa ni treba, da bi tem idejam pripisal nekega povzročitelja, drugačnega od sebe. Zakaj če so lažne, se pravi, če ne predstavljajo nobenih stvari, mi je po naravni luči znano, da ne izvirajo iz ničesar, se pravi, da so v meni samo zato, ker moji naravi nekaj manjka in ker ta moja narava ni čisto popolna. Če pa so resnične, ne vidim razloga, zakaj bi ne mogle izvirati iz mene samega, saj mi vendar kažejo tako malo realnosti, da že te neznatne realnosti ne morem razločevati od nestvari [*non re*].¹⁶

32

Za interpretativno vodilo bomo vzeli trditev, da je v idejah materialna lažnost, »kadar namreč nekaj predstavljajo, kakor da bi bilo stvar, čeprav to ni«.¹⁷ Izrek je namreč mogoče razumeti na dva zelo različna načina. Preden pa ta dva načina pobližje pogledamo, pa je potrebno posebej poudariti, da se beseda »stvar«

¹⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43–44); prevod deloma modificiran.

¹⁷ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43).

nanaša na stvari, ki bi lahko bivale, in ne na stvari, ki bivajo. To je razvidno iz Descartesovega odgovora na Burmanov očitek, da ideje ne morejo biti lažne, saj vsa njihova zmotnost izhaja šele iz njihovega odnosa z vnanjimi stvarmi, ta pa je v pristojnosti sodbe. Descartes odgovori, da

četudi svojih idej ne navežem na nič zunaj sebe, obstaja snov za zmoto, saj se lahko motim v oziru na dejansko naravo idej. Na primer, vzamem lahko idejo barve in trdim, da je stvar ali kvaliteta; ali raje, lahko rečem, da je barva, ki jo ta ideja predstavlja, nekaj takšne vrste. Na primer, rečem lahko, da je belost kvaliteta; in četudi te ideje ne navežem na nič zunaj sebe – tudi če ne predpostavim, da je tam kakšna bela stvar – se lahko motim v abstraktnem, kar zadeva samo belost in naravo ideje, ki jo imam.¹⁸

Pojdimo sedaj k izreku. V skladu s prvim razumevanjem izreka so materialno lažne ideje pozitivno zavajajoče reprezentacije teles, ki slednja predstavljajo kot nosilce čutnih kvalitete, ki jih v skladu s svojo razsežno naravo ne morejo imeti. V skladu z drugim branjem pa je pomen fraze za razumevanje materialne lažnosti nekje med tem, da je preprosto zavajajoča, in tem, da na nekoliko neposrečen način formulira tezo, da so materialno lažne ideje le nejasne in nerazločne reprezentacije, iz katerih se »ne morem podučiti« o naravi predstavljenih stvari.¹⁹ Ker prvo razumevanje materialne lažnosti predpostavlja nastop pozitivno zavajajoče reprezentacije bistva predstavljenih stvari, je neločljivo povezano z ontologijo predmetov idej. Zato ga bomo, sledeč poimenovanju, ki ga uporabi Dan Kaufman, poimenovali »metafizično«. Ker je drugo razumevanje problema v celoti zamejeno na tisto, kar lahko na način introspekcije o predmetih idej razberemo iz idej samih, pa mu bomo rekli fenomenološko.²⁰

V metafizični razlagi problema nejasnost idej in predstavljanje nestvari kot stvari prevzameta vlogi dveh različnih nujnih pogojev materialne lažnosti. Navedeni odlomek iz *Tretje meditacije* na primer vzbuja vtis, da je nejasnost reprezenta-

¹⁸ Pogovor z Burmanom (AT V:152).

¹⁹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

²⁰ Kaufman ga imenuje epistemološki pristop. Raje bomo govorili o fenomenološkem pristopu, saj nas zanima predvsem, kako se ideje kažejo naši zavesti in ne vprašanje njihove veljavnosti. Dan Kaufman, »Descartes on Objective Reality of Materially False Ideas«, *Pacific Philosophical Quarterly* 81, št. 4 (december 2000): 396, <https://doi.org/10.1111/1468-0114.00111>.

cije zgolj nujni, ne pa zadostni pogoj materialne lažnosti. Ta nastopi šele, ko določena temna ideja nestvar (*non res*) ali pomanjkanje predstavi kot stvar ali kot nekaj pozitivnega. Kako bi si lahko drugače razložili naslednji Descartesov zapis: »Ideje ne morejo biti nič drugega kakor ideje stvari, in če je res, da mraz ne more biti nič drugega kakor pomanjkanje toplote, tedaj je idejo, ki mi predstavlja mraz kot nekaj realnega in pozitivnega, prav mogoče upravičeno označiti za lažno«?²¹ Kot materialno lažne ideje obenem poimenuje le tiste ideje, ki »ne predstavljajo nobene stvari«,²² medtem ko tiste, ki nekaj predstavljajo, imenuje resnične. V skladu s takšnim pojmovanjem niso vse temne ideje tudi materialno lažne, a so vse materialno lažne ideje tudi temne. Potrebno je določiti, katera izmed naših temnih idej predstavlja stvari kot stvari in je torej materialno resnična kljub svoji temnosti in katera predstavlja nestvari kot stvari in je torej lažna. Težava je, da je to nemogoče, saj si čutne kvalitete »zamišljam le zelo zmedeno in nejasno, tako da tudi ne vem, če so resnične ali lažne, se pravi, če so ideje, ki jih imam o njih, ideje nekih stvari ali ničesar«. ²³ Opreti se ne moremo niti na to, da so določene ideje v medsebojnem nasprotju druga z drugo, saj sta na primer ideji, ki ju ima »o toploti in mrazu, tako malo jasni in razločni«, da se iz njiju ne more »poučiti, ali je mraz zgolj pomanjkanje toplote oziroma toplota pomanjkanje mraza ali pa je tako eno kot drugo realna kvaliteta oziroma ne«. ²⁴ Nejasnost določenih idej torej onemogoča določiti, ali so te ideje materialno lažne ali resnične oziroma ali predstavljajo nestvari kot stvari ali stvari kot stvari. Metafizične interpretacije materialne lažnosti sicer običajno sklenejo, da so vse ideje čutnih kvalitete tudi nedvomno materialno lažne. Opozicija med mrazom in toploto ni le neuporabna, temveč zavajajoča, saj Descartes vse dejanske in pozitivne lastnosti teles zvede na kvantitativne lastnosti oblike in gibanja, čutne lastnosti, ki naj bi jih občutki predstavljali kot lastnosti teles, pa so bistveno kvalitativne. Vse ideje čutnih kvalitete zato izpolnjujejo oba pogoja: so zmedene in predstavljajo nekaj, kar ni stvar, kot da to je.

34

A ni tako gotovo, kot se morda zdi iz zapisanega, da je za materialno lažnost ideje nujno, da ni le temna, temveč da nas dejansko zavaja o naravi stvari. Formulacija teorije materialne lažnosti iz *Tretje meditacije* je bila deležna ostre Arnaul-

²¹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

²² *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

²³ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43–44).

²⁴ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

dove kritike. Ta je Descartesu očital, da nekaj, kar predstavlja pozitivno stvar, enostavno ne more biti ideja pomanjkanja, od koder sledi, da je Descartes »zamešal sodbo z idejo«. ²⁵ Arnauld je svojo kritiko utemeljil na Descartesovi definiciji predmetne realnosti kot stvari same, kolikor je predmetno v umu:

Kaj je namreč ideja mraza? Mraz sam, kolikor je predmetno v umu. Toda, če je mraz le pomanjkanje, ne more biti predmetno v umu preko ideje, katere predmetna bit je pozitivno bitje. Če je mraz le pomanjkanje, torej njegove pozitivne ideje nikoli ne bo moglo biti in potemtakem tudi ne ideje, ki je materialno lažna. ²⁶

Descartes pritrди, da ima Arnauld s svojega zornega kota prav, a da ta zorni kot ni edini. Na ideje je namreč mogoče gledati formalno ali materialno. Ideje so »nekakšne forme in niso zgrajene iz materije, zato jih vsakič, kadar jih motrimo skozi prizmo tega, da nekaj predstavljajo, obravnavamo ne 'materialno', temveč 'formalno'«. ²⁷ Materialno pa jih obravnavamo, če jih ne opazujemo »skozi prizmo tega, da predstavljajo to ali ono, ampak le, kolikor so neko umsko delovanje, [...] vendar v tem primeru ne bi na nikakršen način zadevale resničnosti ali napačnosti predmetov«. ²⁸ Arnauld »ideje motri le s formalnega vidika ter trdi, da v njih ni nikakršne lažnosti«. ²⁹ Descartes potrди, da ima Arnauld vsaj s tega zornega kota prav, ko je trdil, da pozitivna ideja mraza ne more predstavljati pomanjkanja, a doda, da ideje niso materialno lažne s formalnega vidika, temveč kolikor »presoji ponudijo snov za zmoto«. ³⁰ Tako ponovno naletimo na formulo, s katero je dejansko napovedal koncept, ko je trdil, da mu ideje, kolikor bi jih obravnaval kot »moduse svojega mišljenja in jih ne bi vezal s čim drugim, [...] komajda mogle dati snov za zmoto«. ³¹ Zdi pa se, da to ni odvisno od ontologije predmetov, ki jih predstavlja ideja, temveč od intrinzične temnosti ideje same.

Najsi se izkaže, da je mraz pozitivna stvar ali pomanjkanje, o njem ne bom imel drugačne ideje, ampak v meni ostaja ista ideja, ki sem jo vselej imel; in ta je tista, za katero pravim, da mi nudi snov za zmoto, če je mraz v resnici pomanjkanje

²⁵ *Meditacije*, »Četrți ugovori«, 196 (AT VII:206).

²⁶ *Meditacije*, »Četrți ugovori«, 196 (AT VII:206).

²⁷ *Meditacije*, »Četrți odgovori«, 213 (AT VII:232).

²⁸ *Meditacije*, »Četrți odgovori«, 213 (AT VII:232).

²⁹ *Meditacije*, »Četrți odgovori«, 213 (AT VII:231); prevod modificiran.

³⁰ *Meditacije*, »Četrți odgovori«, 213 (AT VII:231).

³¹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 53 (AT VII:37).

in nima toliko realnosti kakor toplota; zakaj če obe ideji, idejo mraza in toplote, obravnavam takšni, kakršni sem ju dobil iz čutov, ne morem opaziti, da mi ena kaže več realnosti kakor druga.³²

V Descartesovih besedilih, gotovo vsaj v odgovorih Arnauldu, tako najdemo razloge v prid tezi, da za materialno lažnost idej zadošča njihova temnost. Ne glede na to, ali bomo sklenili, da je pravilna metafizična interpretacija, ki temelji na zavajajoči reprezentaciji narave predstavljenih predmetov, ali fenomenološka, ki se osredotoča na temnost idej, pa bo potrebno pojav materialne lažnosti umestiti v ontologijo idej, tj. v njihov predmetni ali v formalni aspekt. Najdemo lahko interpretacije obeh vrst, ki trdijo, da materialno lažne ideje imajo predmetno realnost, kot tudi take, ki trdijo, da je ne in da posledično predstavljajo s formalnim aspektom. Pokazali pa bomo, da vse teorije, ki postulirajo oblike reprezentacije, ki niso utemeljene na predmetni realnosti, naletijo na praktično nerešljive težave z razlago reprezentacije same.

Kompleks čutne zaznave in identifikacija materialno lažnih idej

O katerih idejah govori Descartes, ko govori o idejah čutnih kvalitete? Ker jim pravi zmedene in nejasne ideje telesnih stvari, smo lahko gotovi, da gre za ideje, ki igrajo neko vlogo v čutnem zaznavanju (*sensus*).³³ Če želimo pravilno določiti, o katerih idejah govori Descartes, moramo torej pogledati, kakšne vrste idej nastopijo v čutni zaznavi, in nato med njimi izbrati pravo. Zato se moramo obrniti k *Šestim odgovorom*, kjer je čutna zaznava opisana kot trostopenjski mehanizem. Prva stopnja za nas ni relevantna, saj vsebuje »le tisto, po čemer je telesni organ neposredno aficiran od zunanjih predmetov«, tj. različna gibanja.³⁴ Preostaneta druga, ki vsebuje vse, »kar neposredno rezultira v duhu, ker je združen s tako aficiranim telesnim organom«, tj. »dojemanja bolečine, ščegetanja, žeje, lakote, barv, zvoka, okusa, vonja, barve, mraza in podobnih stvari«,³⁵ in tretja stopnja, ki vsebuje »vse tiste sodbe, ki smo se jih že v mladih letih navadili o zunaj nas ležečih stvareh delati«. ³⁶ Med te sodbe poleg bolj ali manj točnih sodb

³² *Meditacije*, »Četrty odgovori«, 213 (AT VII:232–33).

³³ Lahko tudi »čut«. Ko se nanaša na posamične čutne ideje, *sensus* prevajamo z »občutek«.

³⁴ *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 337 (AT VII:436).

³⁵ *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 337 (AT VII:437); prevod modificiran. *Perceptio* vedno prevajamo z »dojemanje«.

³⁶ *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 337 (AT VII:437).

o velikosti, obliki in oddaljenosti predmetov, spada sodba, »da iz tega občutenja barve, ki me aficira, presodim, da je palica, ki leži zunaj mene, obarvana«. ³⁷ Med sodbami, ki tvorijo tretjo stopnjo čuta, pa ni sodb o združenju našega duha z določenim telesom, o obstoju zunanjih teles in o razlikah med njimi. To troje namreč pripada drugi stopnji čutne zaznave, ki je ne tvorijo sodbe, temveč doje-manja, in je edina obliki mišljenja, ki pripada čutu (*sensus*) v strogem pomenu besede. To potrди *Šesta meditacija*, ki ta čut opredeli kot našo naravo v ožjem pomenu, »kot nekaj, sestavljeno iz duha in telesa«, ³⁸ in trdi, da nas narava uči,

da imam telo, ki mu gre slabo, kadar čutim bolečino, ki potrebuje hrane ali pijače, kadar trpim lakoto ali žejo in podobno [...], da pri svojem telesu nisem navzoč kakor mornar na ladji, temveč da sem z njim, kar se da tesno združen, tako rekoč pomešan z njim, tako da sestavljam z njim neko enotnost [...], da obstajajo okoli mojega telesa razna druga telesa, med katerimi moram nekatera skušati doseči, drugim se izogibati. Iz tega, da čutim zelo različne barve, zvoke, vonjave, okuse, toploto, trdoto in podobno, pravilno sklepam, da so v telesih, iz katerih prihajajo, neke tem čutnim doje-manjem ustrezne, čeprav ne podobne lastnosti. ³⁹

Tudi tu, tako kot v *Šestih odgovorih*, zmote, kot je pripis čutnih kvalitét geometričnim telesom, ne pripadajo čutu v ožjem pomenu besede, temveč sledijo iz dejavnosti volje. Descartes resnične nauke narave razmeji od tistega, kar se »zdi, da me tako uči narava«, a v resnici »nisem dobil od nje, temveč po neki navadi, da nepremišljeno sodim«. ⁴⁰ Kot primere tega navede različne sodbe, med drugim, da je »v toplem telesu nekaj, kar je čisto podobno ideji toplote, ki je v meni; da je v belem ali zelenem telesu taista belina ali zelenost, ki jo čutim, v grenkem ali sladkem telesu isti okus in podobno«. ⁴¹ Tretja stopnja čuta tako v resnici pripada umu in različne sodbe, ki jo tvorijo, čutu pripišemo le zato, ker »zaradi navade tako hitro sklepamo in presojava, ali bolje, se ne spominjamo sodb, ki smo jih nekoč napravili po podobnih stvareh, da teh delovanj ne ločimo od enostavnega čutnega doje-manja«. ⁴² Zmota je lahko prisotna le v tretji stopnji, saj v

³⁷ *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 338 (AT VII:437).

³⁸ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 107 (AT VII:82).

³⁹ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105 (AT VII:80–81).

⁴⁰ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105 (AT VII:82).

⁴¹ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105–7 (AT VII:82).

⁴² *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 338 (AT VII:438).

prvi in drugi stopnji čutenja »ne more biti nobene lažnosti«. ⁴³ Ker vsak od nas o bistvih teles zunaj nas sklepa na podlagi občutkov, Descartes ugotavlja, da je

navajan sprevračati naravi red; kajti čutna dojetanja so mi pravzaprav po naravi dana samo zato, da bi opozorila duha, kaj je za celoto, katere del je duh, ugodno ali neugodno, in toliko so dojetanja dovolj jasna in razločna, uporabljam jih kot neka zanesljiva sredstva za neposredno ugotavljanje, kaj je bistvo teles zunaj mene, o katerem mi pa vendar sporočajo le nekaj zelo temnega in zmedenega. ⁴⁴

V primeru, da bi se materialno lažne ideje nahajale na tretji stopnji, bi bile materialno lažne ideje določene ideje uma, ki na podlagi pozabljene in nato spregledane sodbe iz otroštva med seboj znova in znova v eno samo protislovno tvorbo združijo občutke z idejo razsežnosti. ⁴⁵ A Descartes z idejami čutnih kvalitete običajno označi kar občutke same. V *Tretji meditaciji* na primer uporabi besedno zvezo »občutek ali ideja toplote«. ⁴⁶ Ko govori o materialni lažnosti, se torej nanaša na ideje, ki so občutki, in ne na ideje občutkov. Ker so občutki ideje, posledično nekaj predstavljajo.

Metafizični pristop k problemu materialne lažnosti

Sedaj, ko ne vemo le, kateri izključujoči pristopi do problema materialne lažnosti so možni in kako je torej lahko opredeljen problem, temveč tudi, na katere ideje se problem primarno nanaša, je potrebno določiti pogoje, ki jim mora zadostiti uspešna interpretacija materialne lažnosti: prvič, ne bo smela biti v protislovju s tezami o intencionalnosti občutkov v *Šesti meditaciji* in *Šestih odgovorih*; in drugič, ker občutki predstavljajo in so zato ideje v strogem smislu, bo morala pojasniti, kako občutki predstavljajo različne stvari, tako da bo nji-

⁴³ *Meditacije*, »Šesti odgovori«, 338 (AT VII:438); prevod modificiran. Besedo »zmotnost« vedno nadomestimo z »lažnost«. Mišljena je formalna lažnost.

⁴⁴ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 107 (AT VII:83).

⁴⁵ Gl. npr. Alan Nelson, »Descartes's Ontology of Thought«, *Topoi* 16, št. 2 (september 1997): 167–71, <https://doi.org/10.1023/a:1005864116032>; Richard W. Field, »Descartes on the Material Falsity of Ideas«, *The Philosophical Review* 102, št. 3 (julij 1993): 312, <https://doi.org/10.2307/2185900>.

⁴⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 55 (AT VII:38). O enačenju občutkov z idejami gl. tudi *Svet*, 1. pogl. (AT XI:3); *Dioptrika*, 1. razprava (AT VI:85); *Principi filozofije*, 1. del, 66. člen, 53 (AT VIII-1:32).

hovo intencionalnost, naj je ta zavajajoča ali le temna, umestila v enega izmed aspektov ideje.

Vsaka metafizična interpretacija materialne lažnosti mora, da bi pojasnila, kako nas ideja zavaja glede narave predstavljenega predmeta, v reprezentacijo uvesti razcep, ki ideji istočasno omogoča, da je ideja neke stvari in da nas o tej stvari zavaja. Najbolj znano obliko takšne interpretacije problema najdemo v knjigi *Descartes* Margaret Dauler Wilson. Na podlagi Descartesove trditve, da so materialno lažne ideje tiste, ki predstavljajo nestvari kot stvari, Wilsonova trdi, da naj bi koncept materialne lažnosti »pojasnil, zakaj zmotno vztrajamo pri sprejemanju svetovnega nazora zdravorazumskega empirizma«,⁴⁷ ki telesa v nasprotju z geometričnim ustrojem materialne stvarnosti slika kot nosilce čutnih lastnosti. Možnost takšnih pozitivno zavajajočih idej naj bi Descartes v *Tretji meditaciji* pojasnil z vpeljavo razlike med predmetno realnostjo in predstavljačim značajem idej.

Ker ni predmetna realnost ideje nič drugega kot predstavljena stvar sama, kolikor je predmetno v umu, predmetna realnost ideji omogoča, da predstavlja neko stvar, ki bi lahko bivala zunaj uma. Takšna stvar je nujno nekaj realnega in pozitivnega. In kolikor več kot ima ta stvar realnosti, toliko večja je njena sposobnost, da biva neodvisno od drugih stvari.⁴⁸ Ideja, ki ne bi imela predmetne realnosti, nasprotno ne bi predstavljala ničesar, kar bi lahko bivalo zunaj uma. Wilsonova meni, da se ravno to zgodi pri temnih in materialno lažnih idejah čutnih kvalitete, saj Descartes na koncu obravnave problema v *Tretji meditaciji* zapiše, da mu je »po naravni luči znano, da [materialno lažne ideje] ne izvirajo iz ničesar, se pravi, da so v [njem] samo zato, ker [njegov] naravi nekaj manjka in ker ta narava ni čisto popolna«. ⁴⁹ Od tod, da materialno lažne ideje izvirajo iz nič, Wilsonova izpelje, da občutki ne morejo imeti predmetne realnosti. V nasprotnem primeru bi predmetna realnost nastala iz nič, kar bi bilo, kot Descartesa opozori Arnauld, »v neskladju z njegovimi načeli«. ⁵⁰ Načela se nanašajo na Descartesov aksiom vzročnosti, po katerem nekaj nikoli ne nastane iz nič ali manj popolnega vzroka, ampak iz vzroka, ki ima to realnost v sebi, ali formalno ali

⁴⁷ Margaret Dauler Wilson, *Descartes* (New York: Routledge, 1978), 92.

⁴⁸ *Meditacije*, »Tretji odgovori«, 181 (AT VII:185).

⁴⁹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

⁵⁰ *Meditacije*, »Četrta ugovori«, 196 (AT VII:206).

eminentno.⁵¹ Če bi predmetna realnost materialno lažnih idej izhajala iz nič, bi bil ta aksiom prekršen in posledično neveljaven.

Lažnost materialno lažnih idej naj bi bila v tem, da se, kljub temu da nimajo predmetne realnosti, kažejo, kot da jo imajo in da so posledično ideje stvari. Če občutki predstavljajo, kljub temu da nimajo predmetne realnosti, mora imeti vsaka ideja po svoji formi delovanja »predstavljajoči značaj«,⁵² ki je neodvisen od predmetne realnosti ideje in se kaže v tem, da »ideje ne morejo biti nič drugega kakor ideje stvari«. ⁵³ Posledično se, tudi ko ne predstavljajo nobene pozitivne stvarnosti, ki je lahko na predmeten način prisotna v umu, kažejo, kot da to počnejo: »Če je res, da mraz ne more biti nič drugega kakor pomanjkanje toplote, tedaj je idejo, ki mi predstavlja mraz kot nekaj realnega in pozitivnega, prav mogoče upravičeno označiti za lažno, in isto velja za vse ostale primere.«⁵⁴ Ker so dejanske lastnosti teles zvedljive na obliko in gibanje, naj bi to veljalo za vse občutke, saj naj bi ti v skladu z metafizično interpretacijo problema predstavljali čutne lastnosti kot lastnosti geometričnih teles. Tako naj bi zaradi svojega predstavljajočega značaja predstavljali nekaj, kar ni stvar, saj ne more bivati, kot da je stvar.

V poznejšem članku »Descartes on the Representationality of Sensation« Wilsonova isti model razlage izrazi še jasneje. Kot smo videli, je Arnauld konceptu materialne lažnosti nasprotoval na osnovi Descartesove definicije predmetne realnosti. Oporekal je, da ideja mraza ne more biti lažna, saj je resnična ideja mraza lahko le mraz sam, ki je predmetno v umu. Lažnost lahko najdemo le v sodbi, ki eno idejo zamenja za idejo druge stvari. Descartes odgovori, da je »tu potreben nek razloček. Pri temnih in zmedenih idejah, med katere moram šteti tudi ideji toplote in mraza, se namreč pogosto dogodi, da se nanašajo [*referantur*] na nekaj drugega in ne na to, česar so v resnici ideje.«⁵⁵ Wilsonova to razume, kot da občutki istočasno predstavljajo na dva različna načina: referenčno, kolikor se nanašajo na nek zunanji predmet, in prezentacijsko, kolikor predočajo nek notranji pred-

40

⁵¹ Vsebuje realnost, ki je prisotna v učinku, v enaki ali v višji obliki, kot je dojeta v učinku. Npr. Bog vse stvari vsebuje eminentno. Gl. npr. *Meditacije*, »Drugi odgovori«, 164, 167 (AT VII:161, 165).

⁵² Wilson, *Descartes*, 90.

⁵³ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

⁵⁴ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

⁵⁵ *Meditacije*, »Četrty odgovori«, 214 (AT VII:233).

met.⁵⁶ Medtem ko ideja mraza referenčno predstavlja neko zelo počasno gibanje, ki tvori dejanski mraz zunaj uma, pa naši zavesti predoča neko čutno kvaliteto, ki ne odseva geometrične narave predmeta referenčne reprezentacije.

Prva nepremostljiva težava vsake metafizične interpretacije je, da Descartes že v *Šesti meditaciji*, ko resnične nauke narave ločuje od tega, »česar, čeprav se zdi, da me tako uči narava, nisem dobil od nje, temveč po neki navadi, da nepremišljeno sodim«,⁵⁷ zelo jasno pokaže, da čutnih kvalitete telesom ne pripišemo na podlagi gole intencionalnosti občutkov, temveč zaradi sodb iz otroštva, ki jih še danes iz navade izvajamo tako hitro, da jih pomešamo s čutom samim. Obenem trči ob nepremostljivo težavo, ko poskuša pojasniti, kako lahko ideje kljub odsotnosti predmetne realnosti referenčno predstavlja različne stvari.⁵⁸ Wilsonova tako kot vsi drugi, ki vpeljujejo določene oblike reprezentacije, ki niso zvedljive na *sui generis* intencionalno zmožnost predmetne realnosti, na koncu o njeni naravi uspe izreči le, da ideje referenčno predstavlja določene stvari, ker jih te stvari povzročajo.⁵⁹ A pri reprezentaciji gre za ideji popolnoma notranjo lastnost in ne za lastnost, katere obstoj bi lahko pojasnil vzrok ideje.⁶⁰ Kljub temu da vzrok idejo povzroča in s tem vpliva na njeno vsebino, ideja ostaja tista, ki predstavlja vzrok v skladu s svojo lastno naravo. Vzrok ideje je za reprezentacijo relevanten, zgolj kolikor ima ideja določeno notranjo prvino, ki omogoča, da referenčno predstavlja le določeno stvar, ki jo povzroči. Ta prvina pa ne more biti gola formalna realnost delovanja, tudi če ji pripišemo predstavljajoči značaj, saj Descartes izrecno trdi, da med idejami, kolikor so »zgolj neki modusi mišljenja«, ni »nobene neenakosti«. ⁶¹ Razliko med idejami, ki je predpogoj predstavljanja različnih vzrokov, položi v njihove različne predmetne realnosti. Če bi pokazali, da imajo občutki predmetno realnost, bi bil problem vira njihove intencionalnosti tako razrešen. Navsezadnje dokaz obstoja teles v *Šesti meditaciji* nakaže, da jo imajo,

⁵⁶ Margaret Dauler Wilson, »Descartes on the Representationality of Sensation«, v: *Ideas and Mechanism: Essays on Early Modern Philosophy*, ur. Margaret Dauler Wilson (Princeton: Princeton University Press, 1999). 73.

⁵⁷ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105 (AT VII:82).

⁵⁸ Za kritiko teze, da lahko ideja referenčno predstavlja neko stvar, ki je ne predoča, gl. npr. Paul Hoffman, »Descartes on Misrepresentation«, *Journal of the History of Philosophy* 34, št. 3 (julij 1996): 361–64, <https://doi.org/10.1353/hph.1996.0068>.

⁵⁹ Wilson, »Representationality of Sensation«, 75–76.

⁶⁰ O tem gl. npr. Deborah Brown, »Descartes on True and False Ideas«, v: *A Companion to Descartes*, ur. Jane Broughton in John Carriero (Malden: Routledge, 2008), 199–200.

⁶¹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 57 (AT VII:40).

ko postavi, da mora biti v vzrokih občutkov »bodisi formalno bodisi eminentno vsa realnost, ki je predmetno v idejah«. ⁶² Pozneje piše, da nam občutki o tej realnosti »sporočajo le nekaj zelo zmedenega«. ⁶³ To očitno kaže v smer fenomenološke interpretacije materialne lažnosti občutkov kot temnih in ne kot zavajajočih reprezentacij telesnih lastnosti. A dokler argument, da materialno lažne ideje izvirajo iz nič, ni ovržen, lahko v najboljšem primeru rečemo, da je Descartesova teorija ontičnega vira intencionalnosti občutkov nekonsistentna.

Fenomenološki pristop k problemu materialne lažnosti

Najbolj izrecno fenomenološko formulacijo problema materialne lažnosti nedvomno najdemo v *Četrth odgovorih*, ko Descartes odgovarja Arnauldu, da ideje mraza materialno lažne ne imenuje zato, ker bi neko pomankanje napačno predstavljala kot pozitivno stvar, temveč »le zato, ker ne morem presoditi, ali mi, temna in zmedena kot je, kaže nekaj, kar je zunaj mojega čutna, ali ne; in tako zaidem v nevarnost, da presodim, da gre za nekaj pozitivnega, čeprav je morda le pomanjkanje«. ⁶⁴ Materialno lažno jo torej imenuje le, kolikor njena temnost poda snov za formalno lažne sodbe. A da je problem materialne lažnosti fenomenološki problem temnosti idej, Descartes prav tako nakaže že v *Tretji meditaciji*, ko problem vpelje s trditvijo, da si čutne lastnosti »zamišljam le zelo zmedeno in nejasno, tako da tudi ne vem, če so resnične ali lažni, se pravi, če so ideje, ki jih imam o njih, ideje nekih stvari ali ničesar«. ⁶⁵ Z drugimi besedami: občutki so tako temne ideje, da iz njih ne more razbrati, ali predstavljajo nekaj, kar bi lahko bivalo zunaj uma, ali ne. Primer občutkov mraza in toplote logiko ponovi, ko piše, da sta njuni ideji »tako malo razločni, da se iz njiju ne morem podučiti, ali je mraz zgolj pomankanje toplote oziroma toplota pomankanje mraza ali pa je tako eno kot drugo realna kvaliteta oziroma ne«. ⁶⁶ Kolikor je govor o sholastičnih pozitivnih in privatnih kvalitetah nedvomno zavajajoč, pa formulacija izraža identičen problem: občutki so tako temni, da je iz njih nemogoče razbrati, ali predstavljajo nekaj pozitivnega, kar bi lahko obstajalo zunaj njih. Problem materialne lažnosti občutkov tako ni v tem, da predstavljajo nekaj, kar ni stvar, kot

⁶² *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 103 (AT VII:79).

⁶³ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 107 (AT VII:83).

⁶⁴ *Meditacije*, »Četrth odgovori«, 214 (AT VII:233).

⁶⁵ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43).

⁶⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

da bi bila, temveč v tem, da iz njih ne moremo razbrati, ali predstavljajo nekaj zunaj sebe ali ne, to pa omogoča zmotne sodbe.

Če pri temnih idejah ne moremo presoditi, ali predstavljajo nekaj zunaj sebe ali ne, se temnost ideje izraža v tem, da med preučevanjem ideje nihamo med sodbo, da nam ideja predstavlja nekaj pozitivnega zunaj uma, in sodbo, da nam ne predstavlja ničesar. Takšnega nihanja ne smemo preceniti in reči, da občutek res ne predstavlja ničesar zunaj uma. V tem primeru nihanja namreč sploh ne bi bilo, saj bi občutku manjkala usmerjenost navzven, ki lahko sledi le iz tega, da predstavlja nekaj zunaj sebe. V tem primeru bi kot vsaka druga misel vseboval formo samodojemanja in bil posledično ideja le v širšem pomenu besede, a ne bi imel usmerjenosti navzven, zaradi katere ideje v strogem smislu ne morejo biti »nič drugega kot ideje stvari«. ⁶⁷ Če pa je intencionalnost občutkov zgolj temna in ne odsotna, se moramo vprašati, zakaj nihamo med tem, da nam občutek predstavlja nekaj pozitivnega, in tem, da nam ne predstavlja ničesar, in ne med tem, da nam predstavlja dve različni stvari, ki ju zaradi temnosti ideje ne moremo ločiti med seboj. Descartes navsezadnje uporablja tudi formulacije, ki nakazujejo, da je problem ravno v tem, ko o idejah toplote in mraza piše, da če ju obe »obravnavam, kakršni sem ju dobil iz čutov, ne morem opaziti, da mi ena kaže več realnosti kakor druga«. ⁶⁸ Razlog, zaradi katerega problem nazadnje opredeli s skrajnejšo formulacijo, je metodološki. Če pri ideji ne moremo razbrati, kaj točno predstavlja, v skladu z Descartesovimi metodološkimi načeli namreč ni mogoče pravilno razsoditi, ali lahko njen predmet biva ali ne, tj. ali je stvar ali ni, saj se »v skladu s pravili resnične logike [...] o nobeni stvari nikdar ne smemo spraševati, 'ali biva', če prej ne razumemo, 'kaj je'«. ⁶⁹ Tega, kaj neka stvar je, pa ne razumemo ravno zato, ker je zaradi temnosti njene ideje ne moremo razmejiti od drugih stvari. Ravno to pa se zgodi pri občutkih mraza in toplote, ko ne moremo določiti kateri izmed njiju predstavlja več realnosti. Med formulacijami, da iz občutka ne moremo razbrati, ali predstavlja neko stvar zunaj uma ali ne, in formulacijami, ki trdijo, da ne moremo razlikovati med tem, kaj predstavljata dva različna občutka, je tako le besedna razlika. So zgolj različni opisi dejstva intrinzične temnosti občutkov.

⁶⁷ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

⁶⁸ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:43).

⁶⁹ *Meditacije*, »Prvi odgovori«, 131 (AT VII:107–8).

Med tem, da iz občutka ne moremo razbrati, ali predstavlja nek predmet, ki bi lahko bival, in tem, da predstavlja neko dejansko telo, ki ga dejansko povzroča, ni nobenega protislovja. Predstavlja ga namreč temno in zmedeno, tako da iz občutka ne moremo razbrati, kaj to telo je in v čem točno se razlikuje od drugih teles, kljub temu da ga nedvomno predstavlja, saj drugače ne bi bilo nihanja, ki predpostavlja intencionalno usmerjenost občutka navzven. To pojasni tudi, zakaj Descartes meni, da je v zvezi s trditvijo, »da je 'ideja mraza mraz sam, kolikor je predmetno v umu' [...] potreben nek razložek«, saj se pri temnih idejah »pogosto dogodi, da se nanašajo na nekaj drugega in ne na to, česar ideje so v resnici«.70 Ker občutek mraza ni jasna in razločna ideja, ki nedvomno vsebuje predmetno realnost in zato predstavlja možno stvar, temveč temna ideja, ni razvidno, kaj, če sploh kaj, je v njej prisotno predmetno, saj ne vemo, kaj ideja predstavlja. Raba besedne zveze »biti predmetno v umu« posledično ne more biti brezskrbna, kot je lahko v primeru jasnih in razločnih idej, kot sta ideja Boga in geometrijska ideja mraza, pri katerih ni dvoma o tem, kaj je v idejah prisotno predmetno, ker ni dvoma o tem, kaj te ideje predstavljajo. Ker so ideje, kot je ideja mraza, temne, pa lahko na njihovi podlagi zagrešimo formalno lažne sodbe. Primer takšne lažne sodbe je, ko eno idejo zamenjamo za idejo neke druge stvari, kar šele povzroči, da se občutek »nanaša na nekaj drugega in ne na to, česar ideja je v resnici«.71

Takšna interpretacija je nazadnje predvsem popolnoma skladna s teorijo razlike med čutom ali naravo v ožjem pomenu besede in predsodki iz otroštva, formulirano v *Šesti meditaciji* in *Šestih ugovorih*: kot smo videli, sta ti dve besedili zatrdili, da nam občutki, v nasprotju z metafizično interpretacijo materialne lažnosti, čutnih kvalitete ne predstavljajo kot lastnosti teles, temveč o bistvih teles zunaj nas »sporočajo le nekaj zelo temnega in zmedenega«.72 Pripis barv in podobnih lastnosti telesom se nasprotno zgodi vsled reprodukcije določenih davno pozabljenih sodb iz otroštva, ki tvorijo tretjo stopnjo čuta. Fenomenološka interpretacija je tako nedvomno pravilna. A da bo zadovoljiva, mora obenem pokazati, s katerim ontičnim aspektom občutki predstavljajo različna telesa in zakaj je to predstavljanje intrinzično temno. Za to pa bo potrebna obravnava dveh različnih pogledov na idejo, ki jih Descartes poda v *Četrth odgovorih*.

70 *Meditacije*, »Četrth odgovori«, 214 (AT VII:233).

71 *Meditacije*, »Četrth odgovori«, 214 (AT VII:233).

72 *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 107 (AT VII:83).

Tam Descartes frazo »snov za zmoto« postavi v odnos do dveh različnih pogledov na idejo. Najprej piše, da ideje res niso materialno lažne, kolikor jih motrimo »le s formalnega vidika«, kot to počne Arnauld, temveč so take le, kolikor »presoji ponudijo snov za zmoto«. ⁷³ Poleg tega, da so ideje lahko obravnavane formalno, pa so lahko obravnavane tudi materialno. Ideje motrimo formalno, »kadar jih motrimo skozi prizmo tega, da nekaj predstavljajo«, ⁷⁴ in materialno, če jih ne motrimo »skozi prizmo tega, da predstavljajo to ali ono, ampak le, kolikor so neko umsko delovanje«. ⁷⁵ Glede na to, da Arnauld govori le o mrazu, »kolikor je predmetno v umu«, ⁷⁶ Descartes pa o tem poreče, da njegov sogovornik ideje motri »le s formalnega vidika«, ⁷⁷ moramo skleniti, da se formalni vidik nanaša na predmetno realnost idej. Na kaj se nanaša materialna obravnava? Descartes se besede »materialno« posluži že v *Predgovoru bralcu*, ko piše, da lahko idejo bodisi razumemo »materialno kot delovanja uma, in v tem pomenu ni mogoče reči, da je popolnejša od mene, bodisi predmetno, ko jo razumemo kot stvar, predstavljeno s pomočjo zgoraj omenjenega delovanja«. ⁷⁸ Tovrstna raba beseda »materialno« nedvomno označuje idejo, kolikor je obravnavana le kot modus mišljenja, brez ozira na to, kaj predstavlja. Določeni interpreti trdijo, da se beseda »materialno« v *Četrthih odgovorih* nanaša na nekaj drugega kot na formalno realnost delovanja in se posledično razlikuje od pomena besede »materialno« iz *Predgovora bralcu*. Kolikor so materialno lažne ideje povezane s fenomenom zmote, se morajo nanašati na to, da ideje nekaj nekako predstavljajo. Ker pa Descartes jasno nakaže, da se materialna lažnost idej ne nanaša na formalni vidik, te interpreti sklepa, da bi bilo na ideje, ki vsebujejo materialno lažnost, potrebno gledati »materialno«, če želimo razumeti, kako nam prikrbijo »snov za zmoto [*materiam erroris*]«. ⁷⁹ Navsezadnje se izpeljanke besede »*materia*« pojavljajo v vseh treh besednih zvezah. Ker pa se materialna obravnava idej v skladu z besedili *Predgovora bralcu* in *Tretje meditacije* nanaša le na idejo, kolikor je modus mišljenja, brez ozira na to, kaj predstavlja, ti interpreti menijo, da se materialni vidik iz *Četrthih odgovorov* nanaša na nekaj tretjega,

⁷³ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:231).

⁷⁴ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232).

⁷⁵ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232).

⁷⁶ *Meditacije*, »Četrthi ugovori«, 196 (AT VII:206).

⁷⁷ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:231).

⁷⁸ *Meditacije*, »Predgovor bralcu«, 19–21 (AT VII:8).

⁷⁹ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232).

kar je povezano s tem, da ideja nekaj predstavlja.⁸⁰ Proti njim moramo reči, da Descartes v *Četrthih odgovorih* jasno zapiše, da bi ideje obravnavali materialno, če »jih ne bi opazovali skozi prizmo tega, da predstavljajo to ali ono, ampak le, kolikor so neko umsko delovanje«. ⁸¹ Poleg tega v *Četrthih odgovorih* piše samo, da Arnauld zgreši bistvo problema, ker ideje motri »le [vero] s formalnega vidika ter trdi, da v njih ni nikakršne napačnosti«. ⁸² Uporaba besede »vero« je ključna, saj kaže, da se problem materialne lažnosti ne navezuje na nobenega izmed aspektov posebej, temveč na nek način vključuje oba, predmetno in formalno realnost ideje.

Ker smo videli, da je status predmetne realnosti občutkov problematičen, je treba najprej reči, da fenomenološko vprašanje po tem, ali mi občutek kaže nekaj zunaj mene ali ne, samo po sebi ne implicira zanikanja predmetne realnosti, kot meni Beyssade, ki trdi, da vprašanje materialne lažnosti ne zadeva obeh aspektov, temveč »le mejne črte med formalno in predmetno realnostjo«, ki je v primeru občutkov zabrisana. ⁸³ Vsled takšnega zabrisa naj ne bi mogli presoditi, »ali je karkoli predstavljeno, tj. ali občutek ima ali nima predmetne realnosti in je tako dejanska ideja«. ⁸⁴ Recimo le, da če bi bila ta meja zares zabrisana in bi bili občutki zgolj ideje v širšem smislu, kot so vse ostale misli, potem ne bi bili usmerjeni navzven kot nekakšne podobe stvari. Poleg tega tako v *Tretji meditaciji* kot v *Četrthih odgovorih* najdemo trditve, ki kažejo, da materialno lažne ideje vsebujejo neko realnost. Kot smo videli, glede idej mraza in toplote v *Četrthih odgovorih* piše, da ne more opaziti, da mu »ena kaže več realnosti kot druga«. ⁸⁵ Descartes ne napiše, da mu nobena izmed njiju ne kaže nobene realnosti, temveč, da je realnost, ki jo kaže ideja mraza, neločljiva od te, ki jo kaže ideja toplote, podobno kot je v *Tretji meditaciji* trdil, da ideje čutnih kvalitete »kažejo tako malo realnosti, da še te neznatne realnosti ne morem razločevati od nestvari«. ⁸⁶ Kljub vsem težavam v razbiranju količine realnosti Descartes v vseh primerih trdi, da nam ideji mraza in toplote predočata neko zelo nejasno realnost. V primeru, da ta-

⁸⁰ Gl. npr. Field, »Material Falsity of Ideas«, 322; Kurt Smith, »Rationalism and Representation«, v: *A Companion to Rationalism*, ur. Alan Nelson (Oxford: Blackwell, 2005), 217–19.

⁸¹ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232).

⁸² *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232).

⁸³ Beyssade, »Descartes on Material Falsity«, 13.

⁸⁴ Beyssade, 14.

⁸⁵ *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 213 (AT VII:232–33).

⁸⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

kšne neznatne predmetne realnosti ne bi bilo, prav tako ne bi bilo nihanja med tem, da nam občutki predstavljajo stvar zunaj sebe ali ne.⁸⁷

Mar to pomeni, da lahko pojav materialne lažnosti v celoti razložimo s prisotnostjo neznatne predmetne realnosti, katere količina je med ničem in bitjo? Menimo, da ne. Po eni strani je trditev, da realnosti mraza in toplote ne moremo ločiti med seboj in od nič, le drugačna ubeseditve dejstva, da je ideja mraza temna in da zato ne vemo, ali predstavlja nekaj realnega, kar bi lahko bivalo zunaj uma, ali ne. Izraža torej določeno dejstvo, ki šele terja razlago. Drugi razlog je, da Descartesov odgovor Arnauld nakaže, da razlage materialne lažnosti ne more ponuditi niti formalni niti materialni pogled na idejo posebej. Navsezadnje Descartes pripomni, da Arnauld »ideje motri le s formalnega vidika ter trdi, da v njih ni nikakršne lažnosti«. ⁸⁸ Če se formalni vidik nanaša na predmetno realnost idej, pa si težko razlagamo, da bi Descartes nasprotoval Arnauld, če bi menil, da lahko materialno lažnost idej v celoti razloži z njihovo predmetno realnostjo. Določeno vlogo mora imeti tudi materialni vidik ali forma delovanja. Od tod pa ne sledi, da predmetna realnost za problem materialne lažnosti ni relevantna. Daleč od tega. Navsezadnje je lahko temna le ideja, ki nekaj predstavlja, reprezentacijo pa težko razložimo brez predmetne realnosti. Descartes namreč ne omeni nobene druge idejam notranje prvine, ki bi jih razlikovala med seboj, kolikor predstavljajo različne stvari, ki so njihovi vzroki. Predmetno realnost pa bomo občutkom lahko pritrdili šele, ko bomo odpravili problem, ki ga je izpostavila Wilsonova.

Predmetna realnost materialno lažnih idej

Nastavke za rešitev problema predmetne realnosti občutkov je ironično podala ravno Wilsonova, ko se je vprašala, zakaj Descartes, namesto da bi odpisal predmetno realnost občutkov, »ne reče le, da ‘nerazločnost’ teh idej sledi iz določene nepopolnosti v njegovi naravi in da te ideje ‘vsled’ svoje nerazločnosti ne morejo služiti kot trdni temelji za sklepe o naravi sveta«. ⁸⁹ A to navede zgolj kot

47

⁸⁷ Gl. npr. Lilly Alanen, »Sensory Ideas, Objective Reality, and Material Falsity«, v: *Reason, Will and Sensation: Studies in Descartes's Metaphysics*, ur. John Cottingham (Oxford: Oxford University Press, 1994), 247; Martial Gueroult, *Descartes selon l'ordre des raisons I.: L'âme et Dieu* (Pariz: Aubier, 1953), 216–21.

⁸⁸ *Meditacije*, »Četrty odgovori«, 213 (AT VII:232).

⁸⁹ Wilson, *Descartes*, 100.

pomislek. Kaufman pa je opozoril, da v Descartesovem besedilu najdemo ravno takšno formulacijo.⁹⁰ Arnauld, ki je odlomek iz *Tretje meditacije* razumel, kot da trdi, da imajo materialno lažne ideje pozitivno vsebino, Descartesa vpraša: kakšen je »vzrok tega pozitivnega predmetnega bitja, za katerega trdite, da povzroča, da je tista ideja materialno lažna«?⁹¹ Descartes zapiše, da ne trdi,

da je ta materialno lažna zaradi nekega pozitivnega bitja, ampak izključno zaradi temnosti ideje, čeprav drži, da ima tudi ta za podlago neko pozitivno bitje, namreč občutek sam. In to pozitivno bitje je gotovo v meni, kolikor sem resnična stvar; temnost pa, ki mi edina nudi možnost presoje, da tista ideja občutka mraza predstavlja nek predmet, ki leži zunaj mene, in ki ga imenujemo mraz, nima realnega vzroka, ampak izvira le iz dejstva, da moja narava ni vsestransko popolna.⁹²

Iz ničā torej ne izvirajo materialne ideje same, temveč le njihova temnost. Občutek ali materialno lažna ideja je nasprotno nekaj pozitivnega, kar nas napotuje k predmetom in posledično predstavlja. Dotična formulacija obenem ni iznajdba *Četrlih odgovorih*, ki bi jo Descartes vnesel kot popravek teze *Tretje meditacije*. V *Razpravi o metodi* piše, da če »imamo pogosto ideje, ki vsebujejo lažnost, to torej ne morejo biti nobene druge kot le tiste, v katerih je nekaj zmedenega in nejasnega; s tem so namreč deležne ničā, kar pomeni, da so v nas le zato tako zmedene, ker nismo docela popolni«.⁹³ Ker iz ničā ne izvirajo materialno lažne ideje same, temveč le njihova temnost, imajo tudi materialno lažne ideje predmetno realnost, ki jim omogoča, da predstavljajo različne stvari zunaj sebe. Lahko torej trdimo, da občutki predstavljajo le tisto, kar je v njih prisotno na predmetni način. Ker pa Descartes v *Šesti meditaciji* občutke uporabi za dokaz obstoja teles in trdi, da mu o bistvih slednjih sporočajo le nekaj zelo zmedenega, so v občutkih na predmeten način prisotna telesa in njihove modifikacije (gibanja in oblike), ki jih dojemamo izjemno temno in zmedeno.

⁹⁰ Kaufman, »Materially False Ideas«, 398–403.

⁹¹ *Meditacije*, »Četrthi ugovori«, 196–97 (AT VII:207).

⁹² *Meditacije*, »Četrthi odgovori«, 214–15 (AT VII:234).

⁹³ *Razprava o metodi*, 4. del, 59 (AT VI:38). *Obscur*, tj. nejasne ali temne.

Zaključek: Umestitev temnosti materialno lažnih idej v ontologijo idej

Iz česa sledi temnost materialno lažnih idej? Ne moremo se zadovoljiti s trditvijo, da je temnost le pomanjkanje razločnosti in da posledično ne potrebuje vzroka, kot to stori Kaufman.⁹⁴ Isto namreč velja za formalno lažnost, ki izvira iz preuranjene rabe volje. Descartes formalno lažnost razglasi za nič realnosti, katerega avtor posledično ni Bog sam, a vseeno poda pozitivno teorijo zmote, ki vključuje opis součinkovanja dveh različnih sposobnosti: neskončne volje, ki lahko seže tudi do tistega, kar dojemamo le nejasno, ter končnega uma.⁹⁵ Isto je potrebno storiti za materialno lažnost. Pri tem nam pride prav natančna določitev besed »formalno« in »materialno« iz *Četrth odgovorov*. Za razliko od Beysada, ki je trdil, da se materialna lažnost nahaja na mejni črti med tema dvema aspektoma, bomo trdili, da sta zanjo potrebna oba aspekta naenkrat, saj lahko pokažemo, da vplivata drug na drugega. Formalni aspekt ali predmetna realnost je namreč tisto, kar ideji omogoča, da predstavlja svoj predmet. Če so v občutkih na predmeten način prisotni kvantitativni telesni pojavi, zakaj jih potem dojemamo kvalitativno, tj. kot npr. barve, in ne kot določeno gibanje, ki tvori resnično naravo svetlobe? Zatemnitev občutka ni učinek predmetne realnosti same, ampak učinek forme občutka na predmetno realnost. Ker se forma občutka ne razlikuje od občutka do občutka, je ta učinek identičen v vseh občutkih. Ko Descartes opisuje, od kod pride temnost naših idej, vedno trdi, da izvira iz naše narave. V *Tretji meditaciji* piše, da ima materialno lažne ideje samo zato, ker njegovi »naravi nekaj manjka in ker ta [...] narava ni čisto popolna«.⁹⁶ V *Četrth odgovorih* trdi, da temnost naših idej »nima realnega vzroka, ampak izvira le iz dejstva, da [njegova] narava ni vsestransko popolna«.⁹⁷ V *Razpravi o metodi* piše, da so nekatere naše ideje temne, »ker nismo docela popolni«.⁹⁸

Te formulacije kažejo, da vzroka temnosti ne smemo iskati v predmetni realnosti idej sami, temveč v tistem aspektu idej, ki je ontološko nerazdružljiv od naše narave. To pa je narava naših delovanj in ne predmetna realnost, ki je odvisna od predmeta ideje. Končnost naše narave v primeru jasne in različne vednosti prepreči, da bi imeli popolno ali adekvatno vednost o katerikoli stvari. To velja tako

⁹⁴ Kaufman, »Materially False Ideas«, 402.

⁹⁵ *Meditacije*, »Četrta meditacija«, 77–79 (AT VII:56–58).

⁹⁶ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 61 (AT VII:44).

⁹⁷ *Meditacije*, »Četrth odgovori«, 214–15 (AT VII:234).

⁹⁸ *Razprava o metodi*, 4. del, 59 (AT VI:38).

za adekvatno vednost končnih stvari kot za adekvatno vednost narave Boga. Če vzamemo za primer idejo Boga: predmetna realnost te ideje je neskončna, iz česar sledi, da je ta ideja materialno najbolj resnična, saj ni nobenega dvoma o tem, kaj predstavlja.⁹⁹ Ta neskončna predmetna realnost je Bog sam, ki je predmetno v umu. Med predmetno realnostjo ideje Boga in Bogom samim ne more biti razhajanja, saj v nasprotnem primeru ideja Boga ne bi bila ideja Boga, temveč nečesa drugega, prav tako, kot je resnična ideja mraza lahko le mraz sam, kolikor je predmetno v umu, medtem ko imamo pri temnih idejah problem s tem, kaj naj bi bilo predmetno v umu, čeprav je očitno, da nekaj je, saj nas v nasprotnem primeru ne bi usmerjale navzven in k specifičnim telesom. A po zatrditvi absolutne materialne resničnosti ideje Boga Descartes doda naslednje: »Ni s tem v nasprotju, da neskončnega ne zapopadem ali da je v Bogu nešteto drugega, česar ne morem ne zapopasti ne se kakorkoli dotakniti z mislijo; v bistvu neskončnega je namreč, da ga jaz, ki sem končen, ne zapopadem [...].«¹⁰⁰ Boga ne spoznam adekvatno zato, ker bi bilo karkoli narobe s predmetno realnostjo ideje Boga, tako kot ni nič narobe s predmetno realnostjo tisočkotnika, ker vseh njegovih lastnosti ne spoznam z enostavnim uvidom ter nikoli ne spoznam vseh. Res je, da sta primera različna, kolikor so vse lastnosti tisočkotnika v principu spoznavne, medtem ko so nam božji nameni po definiciji nedostopni. A razlog, ki preprečuje adekvatnost našega spoznanja vseh lastnosti nekega lika in zapopadenje vseh božjih popolnosti v njihovi nedeljivi enotnosti, je nazadnje isti: končnost našega uma. Vsebinsko Descartesove trditve, da je »v bistvu neskončnega [...], da ga jaz, ki sem končen, ne zapopadem«,¹⁰¹ bi tako bolj izrazili, če bi rekli, da je v naravi končnega, da ne more zapopasti neskončnega. Ta lastnost končnosti, ki preprečuje adekvatno vednost, pa ni nekaj, kar bi se razlikovalo od modusa do modusa, temveč je nekaj, kar za razliko od različnih predmetnih realnosti vsem modusom končne umne substance pripada v enaki meri, kot jim pripada to, da so modusi končne umne substance. Ta lastnost, ki zelo močno vpliva na obliko in obseg naše vednosti in nikakor ne izhaja iz predmetne realnosti naših idej, je nujno všteta v ideje, kolikor so obravnavane skozi materialno oziroma le z vidika njihove formalne realnosti. Trditi nasprotno bi bilo isto kot trditi, da za končen modus končne substance ni bistveno, da je končen.¹⁰²

50

⁹⁹ *Meditacije*, »Četrty odgovori«, 214 (AT VII:234).

¹⁰⁰ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 63–65 (AT VII:46).

¹⁰¹ *Meditacije*, »Tretja meditacija«, 63–65 (AT VII:46).

¹⁰² Za primer takšne zmote gl. npr. Smith, »Rationalism and Representation«, 218.

Na enako logiko, z eno pomembno razliko, naletimo pri občutkih. Ker ti niso modusi čistega umevanja, temveč »zmedeni modusi mišljenja, izvirajoči iz združitve in tako rekoč pomešanosti duha s telesom«,¹⁰³ oblika pomanjkljivosti spoznanja, ki sovpade z njihovo naravo, ni neadekvatnost, temveč intrinzična in neodpravljiva zmedenost, ki povzroči, da nam občutki, kljub temu da na predmeten način vsebujejo telesa, o bistvih teles zunaj nas »sporočajo le nekaj zelo temnega in zmedenega«. ¹⁰⁴ V pismu Regiusu tako na primer trdi, da občutki niso »čiste misli duha, ločenega od telesa, temveč nejasna dojetanja duha, ki je realno združen s telesom«. ¹⁰⁵ Temu doda, da »če bi bil angel namreč v človeškem telesu, ne bi čutil kot mi, temveč bi le dojemal gibanja, ki jih povzročajo zunanji predmeti, in se na ta način razločeval od resničnega človeka«. ¹⁰⁶ Tako kot angel, ki se polasti nekega telesa, tudi mi sami kot misleče substance, gibanja, ki se iz različnih razlogov odvijajo v našem telesu, v umu vsebujemo na predmeten način. A ker za razliko od angela sam v svojem telesu nisem navzoč »kakor mornar na ladji, temveč sem z njim, kar se da tesno združen, tako rekoč pomešan z njim«, ¹⁰⁷ se ta gibanja v našem primeru, kljub prisotnosti iste predmetne realnosti, kažejo izjemno zmedeno, tj. kot barve, zvoki in podobno, medtem ko bi jih angel dojemal z matematično strogostjo.

Naši občutki torej nudijo snov za zmoto, ker predstavljajo telesa na temen način in posledično omogočajo zmotne sodbe, kot je pripis čutnih lastnosti geometričnim telesom. Medtem ko je tak pripis vedno delo zmotne sodbe, pa je eden od njegovih pogojev gotovo ta, da so naši občutki temne reprezentacije telesnih pojavov. Občutki lahko predstavljajo le zato, ker imajo predmetno realnost. Ta pa je lahko intrinzično temna le zato, ker je prisotna v modusih duha, ki ne izhajajo iz duha samega, temveč iz združitve duha in telesa. Smisel materialne lažnosti je tako razumljiv le, če na idejo, ki naj bi nam ponudila snov za zmoto, ne gledamo le s formalnega ali z materialnega vidika, temveč nanjo istočasno gledamo tako s formalnega kot materialnega vidika. V primeru, da bi na občutke gledali le s formalnega vidika, kot to počne Arnauld, ne bi mogli pojasniti, zakaj so temni. Predmetna realnost ideje je namreč vedno realnost stvari same, kolikor je ta predmetno v umu. V primeru, da bi na občutke gledali le z materialnega vidi-

¹⁰³ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105 (AT VII:81).

¹⁰⁴ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 107 (AT VII:83).

¹⁰⁵ Descartesovo pismo Regiusu, januarja 1642 (AT III:493).

¹⁰⁶ Descartesovo pismo Regiusu, januarja 1642 (AT III:493).

¹⁰⁷ *Meditacije*, »Šesta meditacija«, 105 (AT VII:81).

ka, brez ozira na to, da nekaj predstavljajo, pa ne bi mogli pojasniti, kaj je v njih temno. Trditev, da občutki torej podajo snov za zmoto, lahko ustrezno razumemo le, če na njih gledamo z obeh vidikov naenkrat, ne pa le z enega izmed njiju ali meje med njima.

Literatura

- Alanen, Lilli. »Sensory Ideas, Objective Reality and Material Falsity«. V: *Reason, Will and Sensation: Studies in Descartes's Metaphysics*, uredil John Cottingham, 229–50. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Beyssade, Jean-Marie. »Descartes on Material Falsity«. V: *Minds, Ideas, and Objects: Essays on the Theory of Representation in Modern Philosophy*, uredila Phillip Cummins in Guenter Zoeller, 5–20. Atascadero: Ridgeview Publishing Company, 1992.
- Brown, Deborah. »Descartes on True and False Ideas«. V: *A Companion to Descartes*, uredila Jane Broughton in John Carriero, 196–215. Malden: Routledge, 2008.
- Descartes, René. *Meditacije z Ugovori in odgovori*. Prevedla Kajetan Škraban in Primož Simoniti. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2021.
- . *Œuvres de Descartes*. Uredila Charles Adam in Paul Tannery. 11 zvezkov. Pariz: J. Vrin, 1964–74.
- . *Principi filozofije: Prvi in drugi del*. Uredil Matjaž Vesel. Prevedli Nataša Homar, Matej Hriberšek in Miha Marek. Ljubljana: Založba ZRC, 2023.
- . *Razprava o metodi za pravilno vodenje razuma in iskanje resnice v znanostih*. Prevedla Saša Jerele. Ljubljana: Založba ZRC, 2007.
- . *Strasti duše*. Prevedla Nina Kanc. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2021.
- . *Svet ali Traktat o svetlobi*. Prevedel Miha Marek. Ljubljana, Založba ZRC, v pripravi.
- Field, Richard. »Descartes on the Material Falsity of Ideas«. *The Philosophical Review* 102, št. 3 (julij 1993): 309–33. <https://doi.org/10.2307/2185900>.
- Gueroult, Martial. *Descartes selon l'ordre des raisons I: L'âme et Dieu*. Pariz: Aubier, 1953.
- Hoffman, Paul. »Descartes on Misrepresentation«. *Journal of the History of Philosophy* 34, št. 3 (julij 1996): 357–81. <https://doi.org/10.1353/hph.1996.0068>.
- Kaufman, Dan. »Descartes on the Objective Reality of Materially False Ideas«. *Pacific Philosophical Quarterly* 81, št. 4 (december 2000): 385–408.
- Nelson, Alan. »Descartes's Ontology of Thought«. *Topoi* 16, št. 2 (september 1997): 167–71. <https://doi.org/10.1023/a:1005864116032>.
- Smith, Kurt. »Rationalism and Representation«. V: *A Companion to Rationalism*, uredil Alan Nelson, 206–24. Oxford: Blackwell, 2005.
- Wilson, Margaret Dauler. *Descartes*. New York: Routledge, 1978.
- . »Descartes on the Representationality of Sensation«. V: *Ideas and Mechanism: Essays on Early Modern Philosophy*, uredila Margaret Dauler Wilson, 69–83. Princeton: Princeton University Press, 1999.